

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

واحد درسی: آموزش زبان فارسی 1

فصل 2

منبع: روش تدریس زبان فارسی دکتر بهمن زندی

مدرس: زیبا ملک زاده دیلمقانی

دانشجوی دکتری ادبیات فارسی

فصل 2

زبان چیست؟

همه کودکان از دوره نوزادی تا قبل از ورود به دبستان به طرز شگفت آوری مهارت‌های شفاهی زبان را آموخته اند. هر کودکی که بدنیا می آید بطور طبیعی ظرفیت تشخیص صداهاى زبانی را دارد. حتی نوزادان یک ماهه هم می توانند تفاوت صداهاى زبانی را تشخیص دهند. این امر از آنجا ناشی می شود که انسان دارای «مکانیسم درونی» است که او را قادر می سازد مهارت‌های ادراک و تولید زبان را فراگیرد.

ویژگی های عمومی زبانها ی انسانی:

- 1- قوه نطق و بیان
- 2- استفاده از نشانه (انواع نشانه :تصویری-طبیعی-وضعی)
- 3- قراردادی بودن نشانه های زبانی
- 4- جریان برخط مستقیم (یک بعدی بودن زبان)
- 5- روابط همنشینی وجانشینی
- 6- طرح مندی زبان
- 7- عدم وابستگی به زمان و مکان
- 8- خلاقیت زبانی
- 9- نقش های زبانی

کدامیک از جنبه های زبان فارسی در دوره ابتدایی آموزش داده می شود؟

برای آموزش زبان فارسی نخست باید آن را بهتر بشناسیم. آموزش و یادگیری تمام و کمال هر زبان حتی با داشتن زمان کافی امکان پذیر نیست. هیچ فارسی زبانی را نمی توان یافت که بر همه ابعاد این زبان مسلط باشد. بنابراین برنامه ریزان برنامه درسی فارسی در دوره ابتدایی با فرورفتن در دریای ژرف این زبان دست به «گزینش» می زنند. لذا در تعیین اهداف برنامه فارسی دوره ابتدایی مراحل زیر انجام می گیرد.

در دوره ی دبستان گونه گفتاری مهم است یا نوشتاری؟

درمهارت گوش دادن و سخن گفتن ؛ باید بیشتر به گونه ی گفتاری و تا حدی به نوشتاری توجه کرد، زیرا باید مهارت گوش دادن به سخنرانیهای علمی و ادبی را تا حدی به زبان نوشتاری نزدیک هستند نیز آموزش داد. درمهارت خواندن و نوشتن بیشترین تلاش باید برای آموزش گونه ی نوشتاری صرف شود.

نکته: سخن گفتن معلمان در کلاس درس نباید تصنعی جلوه کند بلکه باید با همان گونه گفتاری خود باشاگردان ارتباط برقرار کند. سعی کند از لهجه فارسی معیار استفاده کند و از سخن گفتن به لهجه محلی اجتناب نماید.

مهمترین مسایل ساخت آوای زبان فارسی در دوره ی دبستان چیست؟

زبان فارسی مانند زبان های دیگر دارای 5 ساخت است.

1-ساخت آوایی

2-ساخت واژه

3-ساخت جمله

4-ساخت متن

5-ساخت معنایی

صامت های زبان فارسی:

برای توصیف آواهای زبان فارسی اندام های صوتی که تولید انواع آواها را برعهده دارند و به عنوان محل یا جایگاه تولید آواها از اهمیت برخوردارند معرفی می نماییم.

1-چاکنای:فاصله بین تارهای صوتی راچاکنای می نامند محل تولید صامتهای (هـ ح)چاکنای است که به آنها صامت های چاکنایی می گویند /h /همزه
(2صامت) گویند.

2-کام:یاسقف دهان ازپشت دندان های بالا تاملاز(زبان کوچک) امتداد (ی)صامت های کامی هستند.(3صامت)y(گ)،g(ک)،kدارد.صامت های

3-ملاز:یازبان کوچک ،زایده ای نرم وگوشتی است که درانتها سقف دهان قرار (خ)صامت های ملازی هستند. (2صامت)x(غ،ق)وqدارد.صامتهای

z (س، ث، ص)، s: لثه: پشت دندان های بالا را لثه می نامند صامت های (ل) صامت های لثوی هستند. (5 صامت) l (ن) و n (ر) r، (ز، ذ، ض، ظ)،

مرز لثه و کام: برخی صامت ها در مرز لثه و کام تولید می شوند این صامت ها را لثوی (چ) صامت های لثوی - کامی ts (ج) و dz (ژ)، "z (ش)، "s - کامی نامند صامت های هستند. (4 صامت)

دندان ها: دو ردیف بالا و پایین نیز اندام های آواساز هستند. صامت های (د) صامت های دندانی می نامند. (2 صامت) d (ت؛ ط) و t

لب ها: پس از زبان لب ها مهمترین اندام های آواساز به شمار می روند. صامت (م) صامت های دلبی نام دارند. (3 صامت) m (پ) و p (ب)، b های

(و) براثر تماس دندان های بالا و لب پایین تولید v (ف) و f مرز لب و دندان: 2 صامت می شوند و آن ها را لب و دندانی نامند (2 صامت)

مصوت های زبان فارسی:

مصوت ها را معمولاً بر اساس 3 ملاک توصیف و طبقه بندی می کنند:

1- فاصله زبان از سقف دهان (ارتفاع زبان): بسته یا میانی یا باز

2- بخشی از زبان که در تولید مصوت مورد نظر نقش دارد: پیشین یا پسین

3- شکل لب ها: گرد یا گسترده

فرایند تولید ناقص (پدیده تشدید) در زبان فارسی:

طبق یافته های علم زبان شناسی ، به طور کلی برای تولید هر صامت 3 مرحله مشخص لازم است که به ترتیب عبارتند از:

مرحله اول «آمادگی» یا «گرایش»: در این مرحله اندام های معینی برای تولید صامت مذکور آماده می شوند.

مرحله دوم «درنگ» یا «گیرش»: این مرحله اندامهای آواساز برای مدتی کوتاه در جایگاه و حالت تولید توقف میکنند، مدت این توقف بستگی به نوع صامت دارد.

مرحله سوم «انجام» یا «رهش»: در این مرحله آوای مورد نظر تولید می شود و اندام های سازنده آن به حالت عادی بر می گردند و یا خود را برای تولید آوای بعدی آماده می سازند.

اگر مرحله «انجام» یک صامت و مرحله «آمادگی» صامت دیگر در هم «ادغام» شوند؛ «درنگ» این دو صامت به هم می پیوندد و به یک «درنگ طولانی» که معمولاً حاصل جمع دو درنگ است تبدیل می شود. این فرایند زمانی رخ می دهد که دو صامت یکسان مانند پ و پ در کلمه لپه کنار هم قرار گیرند. این پدیده آوایی را «تولید ناقص» و علامت () را برای نشان دادن آن بکار می برند.

هجا (بخش) و ساخت آن در زبان فارسی:

هجا از ترکیب صامت ها و مصوت ها ساخته می شود و بزرگترین واحد ساخت آوایی زبان است، در آموزش دبستانی از هجا با اصطلاح «بخش» یاد می شود. در نظام آوایی زبان فارسی 3 نوع هجا وجود دارد:

الف) صامت + مصوت: مانند باد در کلمه باران

ب) صامت + مصوت + صامت: مانند دام در کلمه بادام

ج) صامت + مصوت + 2 صامت: مانند برف

صامت ها و مصوتها عناصر سازنده هجا هستند، اما ترکیب آنها از طریق قواعد خاصی صورت می گیرد. این قواعد را ساخت هجا می نامیم.

فرایند های آوایی و آموزش زبان فارسی:

هنگام سخن گفتن، آواهای زبان، یعنی صامت ها و مصوت ها، به عنوان کوچکترین عناصر ساخت آوایی به صورت متوالی و در محور همنشینی در کنار هم قرار می گیرند تا بزرگترین عناصر این ساخت، یعنی هجاهای زبان را بسازند. از طرفی «واژک ها» به عنوان عناصر ساخت صرفی به صورت متوالی و در محور همنشینی کنار هم قرار می گیرند تا بزرگترین عناصر این ساخت یعنی «واژه ها» را سازند در جریان این نوع ترکیب در بیشتر موارد تغییری در عناصر اولیه حاصل نمی شود مثل م+ی+ز=میز

میز+بان=میزبان اما برخی موارد ترکیب عناصر اولیه (آواها یا واژک ها) جهت ساختن واحدهای بزرگتر (هجا یا واژه) عناصر اولیه دچار تغییر می شوند. مثل: (شنبه شنبه) (مردها مردا) (قفل قلف)

فرایندهای آوایی - صرفی که دربروز مشکلات یادگیری خواندن و نوشتن به ویژه املا ی دانش آموزان نقش دارند عبارتند از:

1- فرایند حذف

2- فرایند قلب یا (جابجایی)

3- فرایند افزایش

4- فرایند تبدیل (الف: همگونی (ب: ابدال

ویژگی های نظام نوشتاری (خط) زبان فارسی:

یکی از ابزارهای ارتباط، استفاده از خط است. اگر زبان را دارای دو جنبه گفتاری و نوشتاری بدانیم، خط مربوط به جنبه نوشتاری زبان است. معمولاً خط را مهم تر از زبان گفتاری می دانند، زیرا از طرفی نوشتار سنجیده تر از گفتار است. و در هنگام نوشتن، امکان تفکر، سنجش و تجدید نظر وجود دارد. و از طرف دیگر آثار معتبر ادبی و متون مذهبی و میراث فرهنگی از طریق نوشتاری در دسترس جامعه قرار می گیرد.

اکثر زبان شناسان بنابر دلایل زیر جنبه گفتاری زبان را اصل و جنبه نوشتاری را فرع می دانند.

- 1- تمام جوامع انسانی دارای زبان گفتاری هستند ، اما همگی لزوماً دارای خط یا نظام نوشتاری نیستند.
- 2- در برخی جوامع انسانی که دارای نظام نوشتاری هستند، افرادی یافت می شوند که در عین حال که به جنبه ی گفتاری زبان آن جامعه تسلط دارند، به دلیل بی سوادى هیچ گونه مهارتى در استفاده از خط آن جامعه ندارند.
- 3- قدمت خط در تاریخ بشرى به حدود ده هزار سال پیش بر مى گرددولی پیدایش جنبه گفتاری زبان راحتى اگر به آغاز حیات انسان فرض نکنیم باید بین پانصد هزار تا یک میلیون سال بدانیم.

4- کودکان ما نخست جنبه‌گفتاری زبان رami •
آموزند و سپس با آموزش آگاهانه به اصول حاکم
بر نظام الفبایی زبان پی می‌برند.

5- ممکن است در جامعه ای (مثل
کشور ترکیه) خط بر اثر تحولات سیاسی و تصمیم
مسئولان دولتی تغییر کند، ولی هیچ گاه
جنبه‌گفتاری زبان از تغییر خط تأثیر نمی‌پذیرد.

ویژگی های خط فارسی:

خط فارسی از راست به چپ نوشته می شود
این خط دارای دو نوع نشانه است:

الف) نشانه های حرفی: اسامی این نشانه ها از قرار زیر است: الف، ب، پ، ت، ث، جیم، چ، ح، خ، دال، ذال، ر، ز، ژ، سین، شین، صاد، ضاد، ط، ظ، عین، غین، ف، قاف، کاف، گاف، لام، میم، نون، واو، ه، ی.

حروف: دال، ذال، ر، ز، ژ، ط، ظ، و واو در همه جا به یک شکل نوشته می شوند (8 تا حروف یک شکلی هستند)

حروف: الف، ب، پ، ت، ث، جیم، چ، ح، خ، سین، شین، صاد، ضاد، ف، قاف، کاف، گاف، لام، میم، نون، ی به دو شکل نوشته می شوند. (21 از حروف 2 شکلی هستند).

حروف: عین، غین و ه 4 شکلی هستند. (3 تا از حروف 4 شکلی هستند)

در زمینه نشانه های حرفی چند شکلی، یکی از زبان شناسان از دو اصطلاح «حرف» و «حرفگونه» استفاده کرده است. «حرف» صورت نوشتاری آواهای زبانی است و اشکال مختلف یک حرف را حرف گونه می نامند. در نظام نوشتاری فارسی 32 حرف و 62 حرف گونه وجود دارد.

● (ب) نشانه های زیر وزیری:

اسامی این دسته از نشانه ها عبارتند از تشدید، تنوین و همزه. این نشانه ها در همه جا یک شکل دارند.

تشدید: علامتی است که برای نشان دادن فرایند تولید ناقص بصورت «◌ْ» روی نشانه های حرفی قرار می گیرد؛ مانند لَپَه.

تنوین: نماینده ی دو آواست (مصوت آ + صامت ن) که بصورت «أ» نشان داده می شود.

همزه: که گاهی به تنهایی و گاهی در روی نشانه های حرفی الف، واو و دندانه ظاهر می شود؛ مانند شیء، جرأت، سؤال و تبرئه.

هیچ نشانه ای وجود ندارد e، a و o در نظام نوشتاری فارسی برای مصوت های) ندارد.

ویژگی های خط فارسی:

خط فارسی دارای 33 حرف یا علامت یا شکل می باشد. (الف-ب-پ-ت-ث-ج-چ-ح-خ-د-ذ-ر-ز-ژ-س-ش-ص-ض-ط-ظ-ع-غ-ف-ق-ک-گ-ل-م-ن-و-ه-ی-ء)

زبان فارسی دارای 29 واج (صدا) است. 3 مصوت کوتاه (ا - ا - ا) و سه مصوت بلند (آ - او - ای) و 23 صامت (ب - پ - «ت = ط» - «ث = س = ص» - ج - چ - «ح = ه» - خ - د - «ذ = ز = ض = ظ» - ر - ژ - ش - «ع = ء» - «غ = ق» - ف - ک - گ - ل - م - ن - و - ی)

الفبای فارسی از نظر شکل و ارتباط آن با صدا ، دارای مشخصات زیر می باشد:

1-حروفی که هر کدام فقط یک صدا دارند(علامت واحد درمقابل صدای واحد)

(ب- پ- ج- چ- خ- د- ر- ژ- ش- ف- ک- گ- ل- م- ن-)(15)

2-حروفی که چند شکل از آنها صدای یکسانی دارند(چند علامت درمقابل یک صدا)

(«ت=ط» - «ث=س=ص» - «ح=ه» - «ذ=ز=ض=ظ» - «ا=ع=ء» - «غ=ق»)(6گروه)

3-حروفی که برعکس دسته دوم هریک از آن ها درمقابل چند صدا قرار می گیرند(یک علامت درمقابل چند صدا)شامل حروف(و-ه-ی)

اشکالات موجود در خط فارسی:

- 1- در خط فارسی برخی از آواهای زبان دارای بیش از یک نشانه ی خطی هستند (چند شکلی)
- 2- در خط فارسی برخی نشانه های خطی برای نمایش بیش از یک آوا بکار می روند (یک شکل و چند صدا).
- 3- در نظام نوشتاری فارسی، برخی آواهای زبان در بیشتر موارد فاقد نشانه ی حرفی هستند.
- 4- در نظام نوشتاری فارسی در برخی کلمات ممکن است نشانه های حرفی وجود داشته باشند که مابه ازای آوایی ندارند.

کدام یک از گونه های اجتماعی در فارسی دوره دبستان مورد توجه قرار می گیرند؟

گونه های اجتماعی زبان بر اساس تنوعات شغلی، جنسیت، سن و طبقه اجتماعی و محیط زندگی (شهر و روستا) پدید می آیند.

زبان فارسی در دوره دبستان از لحاظ شغلی به طرف افراد تحصیل کرده و فرهنگی (معلمان و اساتید) میل دارد. از لحاظ جنسیتی، خنثی. از لحاظ گونه سنی: میانسالان. گونه محیطی به فارسی شهری متکی است.

پایان